

Amin
Maluf

Lavirint
zalutalih:

Zapad i njegovi
protivnici

Prevela sa francuskog
Vesna Cakeljić

■ Laguna ■

Naslov originala

Amin Maalouf

LE LABYRINTHE DES ÉGARÉS

L'Occident et ses adversaires

Copyright © Éditions Grasset & Fasquelle, 2023.

Translation copyright © 2025 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Uspomeni na moju majku,
koja je rođena u Egiptu 1921. i
preminula u Francuskoj 2021.*

Sadržaj

<i>Prolog</i>	9
I. Japanske varnice	15
II. „Raj“ za radnike	69
III. Tako dugi marš.	133
IV. Citadela Zapada	233
<i>Epilog. Svet koji treba obnoviti</i>	291
<i>Bibliografija</i>	317
O autoru.	325

PROLOG

„Prošlost nikad ne umire.
Ona čak nije ni prošla.“

*The past is never dead.
It's not even past.*

Vilijam FOKNER
(1897–1962)

Rekvijem za opaticu

Čovečanstvo danas proživljava jedan od najopasnijih perioda u svojoj istoriji. U nekim aspektima, ono što se dešava uistinu je bez presedana; ali u drugim aspektima, ostaje u skladu sa prethodnim konfliktima koji su suprotstavljali Zapad njegovim protivnicima. Upravo tim sukobljavanjima iz daleke i bliže prošlosti bavi se ova knjiga.

Neću se dugo zadržavati na reakcijama koje, na svim geografskim širinama, beše izazvala evropska kolonijalna ekspanzija, a kojih je bilo bezbroj. Moje će reči imati mnogo precizniji cilj, jer će biti ograničene na zemlje koje su tokom poslednja dva veka odlučno pokušavale da ospore globalnu prevlast Zapada.

Brojim ih samo tri: carski Japan, sovjetsku Rusiju, te Kinu.

Pre nego što evociramo njihove tako jedinstvene itinerere, i ne želeći da predviđamo ishod aktuelnih sukoba, nameće se jedno pitanje: da li je ono što nam je danas pred očima doista sumrak Zapada?

Ova zapitanost očigledno nije nova, ona se periodično javlja od Prvog svetskog rata; i to najčešće iz pera samih Evropljana.

Što i ne čudi, pošto su sile Starog kontinenta doživele istinsko „deklasiranje“ u odnosu na rang koji su držale u svetu u vreme velikih kolonijalnih imperija.

Međutim, dobar deo njihove premoći „pokupila“ je jedna druga zapadna sila, Sjedinjene Američke Države. Ova velika nacija s druge strane Atlantika uzdigla se na prvo mesto pre više od sto godina; sama se pobrinula da zapreči put svim neprijateljima svog tabora; a u času dok pišem ove redove, ona zadržava primat – svojom vojnom moći, svojim naučnim i industrijskim kapacitetima, kao i svojim političkim, kulturnim i medijskim uticajem na celoj planeti.

Ne pada li danas i ona takođe sa svog pijedestala? Ne prisustvujuemo li možda srozavanju celog Zapada, i uzdizanju drugih civilizacija, drugih dominantnih sila?

Na ova pitanja, koja će neizbežno progoniti naše srodnike kroz čitav ovaj vek, daću, sa svoje strane, iznijansirani odgovor: da, pad je stvaran, i ponekad poprima izgled pravog političkog i moralnog bankrota; ali svi oni koji se bore protiv Zapada i osporavaju njegovu prevlast, iz dobrih ili loših razloga, srljaju u još ozbiljniju propast od njegove sopstvene.

Moje je uverenje, što se ovoga tiče, da ni Zapadnjaci, ni njihovi brojni protivnici danas nisu sposobni da izvedu čovečanstvo iz lavirinta u kojem je zalutalo.

Neki bi se moji savremenici, pretpostavljam, ovakvom dijagnozom umirili. Svesni poteškoća kroz koje prolaze njihove sopstvene nacije, ne bi bili nezadovoljni pomišljajući da je i drugima isto tako loše. Ali ako stvari posmatramo iz šire perspektive, samo se možemo zabrinuti zbog ove sveopšte *zabludlosti*, ove *iscrpljenosti* sveta, ove nesposobnosti naših različitih civilizacija da reše tako teške probleme s kojima se naša planeta mora suočiti.

Ipak mi prija da verujem kako će ova zebnja koju osećam, i koju osećaju mnogi drugi, pod svim podnebljima, na kraju

podstaći rađanje spasonosne svesti. Ako nijedna nacija, nijedna ljudska zajednica, nijedno civilizacijsko područje ne poseduje sve vrline i ne drži sve odgovore, ako nijedna nema sposobnost ni pravo da vrši dominaciju nad drugima, niti ijedna želi da bude potčinjena, unižena ili marginalizovana, zar ne bi trebalo temeljno da preispitamo način na koji se upravlja našim svetom, kako bismo pripremili, za naredne generacije, mirniju budućnost, koju neće činiti hladni ili vrući ratovi, niti beskrajne borbe za prevlast?

Jer na krivom smo putu ako verujemo kako čovečanstvo mora nužno da ima na čelu neku hegemonijsku silu, i kako se samo treba nadati da će ona biti najmanje loša, da će nas najmanje gaziti, da će nas njen jaram najmanje tlačiti. Nijedna ne zasluđuje da zauzima toliko nadmoćan položaj – ni Kina, ni Amerika, ni Rusija, ni Indija, ni Engleska, ni Nemačka, ni Francuska, pa čak ni ujedinjena Evropa. Sve one, bez izuzetka, postale bi arogantne, grabežljive, tiranske, omražene kada bi postale svemoćne, makar bile i nositeljke najplemenitijih načela.

To je velika lekcija koju nam pruža istorija, a možda postoji, s one strane jučerašnjih i današnjih tragedija, nacrt nekog rešenja.

I

Japanske varnice

„Loše navike iz prošlosti biće napuštene i sve
će se odsada temeljiti na pravednim zakonima
prirode. Znanje će se tražiti po celom svetu...”

Zakletva cara Meidija
6. aprila 1868.

1.

Poslednjih dana maja 1905, sa Dalekog istoka se proširila nečuvena vest: ruska carska flota, koja je sedam meseci ranije sa velikom pompom krenula sa Baltika, sa ciljem da održi lekciju Japancima, izgleda da je uništena; preko pet hiljada ljudi je stradalo u moru, a još šest hiljada je bilo zarobljeno, uključujući i viceadmirala Roženstvenskog; teško povređen u glavu, on se nalazi na lečenju u bolnici na ostrvu Kjušu, gde mu je njegov protivnik, admiral Togo Hejhačiro, arhitekta pobede, navodno došao u kurtoaznu posetu da se raspita za njegovo zdravlje.

Širom sveta zavlada li su neverica i čuđenje. Evropske sile su toliko dugo primenjivale, strogo i efikasno, politiku topovnjača! Kada bi se neki prekomorski satrap, bio on dej* Alžira, navab Bengala, sultan Zanzibara, pa čak i kineski car, pokazao previše jogunast, neposlušan ili drzak, brzo bi uputile nekoliko brodova da ga nauče pameti.

A sada su, najednom, u moreuzu Cušima, carske „topovnjače“ bez ikakvog uvažavanja poslate na dno. Od svih brodova flote, kojih je bilo tridesetak, samo su tri uspela da stignu do Vladivostoka.

* Titula poglavara Alžira i Tunisa pod osmanskom vlašću. (Prim. prev.)

Oni koji su pomno pratili dešavanja u protekloj godini verovatno nisu bili iznenađeni. Od početka sukoba, u februaru 1904, Rusi su pokazivali znake slabosti, kako na kopnu, tako i na moru. U kancelarijama se šaputalo da imperija ruskih careva, koliko god bila ogromna, nije ništa manje bolesna od imperije osmanskih sultana. Ali malo ko je očekivao ovakav poraz.

U Londonu, u Berlinu, kao i u Parizu ili Beču, novine su naglašavale da je po prvi put jedan „obojeni narod“ daleko nadmašio neku veliku evropsku silu, i upozoravale su svoje čitaoce na „žutu opasnost“. U Sjedinjenim Državama, jedan od retkih ljudi koji su se obradovali ovom događaju bio je, što nije iznenađujuće, crnački doktor nauka V. E. B. Du Bois,* koji je izjavio da je zahvalan Japancima što su razbili „glupu modernu magiju reči 'belac'“.

*

Prošlo je gotovo pola milenijuma otkako je „beli čovek“ uspostavio svoju nadmoć u svetu. Ako bismo njegovom „uzdizanju“ morali da pripišemo neki vek, bio bi to petnaesti.

„Kvatroćento“, kako ga zovu Italijani, počeo je, međutim, pod sasvim drugim zvezdama. Nekoliko pomorskih ekspedicija izvela je od 1405. džinovska kineska flota, koja se ponekad sastojala od dvadeset osam hiljada članova posade i više od dvesta brodova, od kojih šezdesetak ogromnih džunki, koji su i u odlasku i na povratku prevozili fantastična blaga. Njom je komandovao jedan izvanredan lik, admiral Dženg He. Potekao iz porodice visokih kineskih zvaničnika muslimanske veroispovesti, beše dobio zadatak da istraži sva priobalna područja

* W. E. B. Du Bois (1868–1963) bio je američki književnik, sociolog, istoričar, novinar, urednik, aktivista i političar, poznat kao jedan od najuticajnijih članova pokreta za građanska prava američkih crnaca u prvoj polovini XX veka. Bio je prvi Afroamerikanac koji je stekao doktorat, na Univerzitetu Harvard. (Prim. prev.)

koja se prostiru od Sundskih ostrva do Roga Afrike, uključujući Indiju, Persiju i Arabijsko poluostrvo, da bi ih opisao i mapirao, da bi s njima uspostavio odnose razmene, da bi kroz izdašnost flote pokazao velikodušnost vladara koji ju je naoružao, i takođe, kad god se to činilo izvodljivim, da bi dobio od vazalâ Središnjeg carstva danak koji će označiti njihovu odanost.

Dženg He je mogao da ostane u istoriji kao prvi u nizu kineskih istraživača, ali njegovo sedmo putovanje biće mu i poslednje. Dolazak novog cara, 1424. godine, promenio je situaciju i prekinuo uzlet. Proglašeno je da su ekspedicije bile skupe i suviše. Flota je bila napuštena i počela je da propada. Zatim su naredili da se uništi, zapretivši da će oštro kazniti svakoga ko pokuša da je obnovi.

Kina se tada zatvorila, izazvavši tako dugu iscrpljujuću stagnaciju, i bili su joj potrebni vekovi da se iz toga izvuče.

U istoj epohi, ali na drugom kraju sveta, započelo je suprotno kretanje. Jedan evropski princ, Enrike od Portugala, sa nadimkom Moreplovac iako je veoma malo plovio, odlučio je da finansira i sponzorise seriju obalnih ekspedicija u crnu Afriku. Počele su otkrićem Azorskih ostrva 1427. godine; nastavile su se do Gvinejskog zaliva, gde se Evropljani još nikada nisu usudili da odu; zatim prema Rtu dobre nade.

U narednim decenijama, svim okeanima će krstariti kapetani, pustolovi, trgovci, botaničari i misionari iz Đenove, Venecije, Porta, Bristola, Amsterdama ili Sen Maloa. Ogroman poduhvat istraživanja, kolonizacije, eksploatacije i osvajanja, koji će zapadnu Evropu učiniti, za mnoge vekove, političkim, ekonomskim i intelektualnim središtem planete.

Inicijativa princa Enrikea nije bila samo plod njegove lične strasti za otkrivanjem Zemlje, njenih naroda i njenih bogatstava. Bila je deo širokog pokreta kulturnog buđenja i procvata koji u potpunosti zaslužuje naziv što mu je bio dat u istoriji: renesansa. Sa njom je hrišćanski Zapad počeo da izlazi iz dugog

tunela koji je za njega predstavljao srednji vek, ceo jedan milenijum započet varvarskim invazijama i zaključen Crnom kugom i Stogodišnjim ratom.

Zamišljena kao povratak u slavna vremena antičke Grčke i Rima, renesansa će biti beskrajno više od toga. Rodiće se jedna izrazito nova civilizacija, i to u stotinu oblasti u isti mah, od trgovačkih veština do umetničkih tehnika, ne zaboravljajući štampu, kineski izum koji je, od 1440. godine, preuzeo i razvio Gutenberg.

Originalna i smela, evropska civilizacija proizašla iz renesanse ostvariće ono što nijedna druga pre nje nije bila u stanju da uradi: osvojiće celu planetu, doslovno i figurativno, i to najprefinjenijim, kao i najbrutalnijim metodama.